

ההקדמה שלפני הברית

מה ההבדל בין 'נאום המצוות' ל'נאום כריתת הברית'? מדוע התחברו שניהם באותה פרשה? ומה ההקדמה החשובה ביותר לפני הברית?

(שיחת ש"פ כי תבוא תנש"א, סעיפים א, ג-ה)

שני נאומים

ספר דברים כולל את התוכן של שורת נאומים שמשה נשא בפני עם ישראל, לאורך החודש האחרון שלפני פטירתו.

הנאום הראשון שהתחיל בראש חודש שבט, נפתח במילים "אלה הדברים אשר דיבר משה". מאז, לאורך 6 פרשיות שלימות, שכוללות 26 פרקים, חוזר משה על בפני בני ישראל על מצוות התורה.

מדברי המפרשים לא ברור לגמרי האם היה זה נאום אחד ארוך, או כזה שנאמר בחלקים. אבל בכל מקרה מדובר בנושא מתמשך, שנחתם רק בתחילת פרשתנו, פרשת כי תבוא, בציווי על מצוות ביכורים וידידי מעשר.

החל מנקודה זו, ועד לסיום התורה - דבריו של משה כמעט ולא כוללים מצוות חדשות. את נאומיו מכאן והלאה הוא מקדיש לחזק את המחויבות הכללית של עם ישראל לקב"ה. לאורך הפרקים הבאים מופיעים במשולב דברי חיזוק לעם ישראל על מעלתם והניסים שנעשו להם, לצד אזהרות ועונשים למצב שחלילה יחטאו.

מעמד השיא הוא 'כריתת הברית' שתיאורו מתחיל בסיום הפרשה, ועיקרו מופיע בפרשה הבאה - פרשת ניצבים: משה לא הסתפק בהתחייבותם של בני ישראל במעמד הר סיני, וביקש לקיים מעמד נוסף בו הם יחזרו על מחויבותם לקיום התורה והמצוות.

כריתת הברית, והנאומים שנלווים אליו, עוסקים ביסודות הבסיסיים של המחויבות בין עם ישראל לקב"ה. הנושא אינו פרט כזה או אחר, אלא עקרונות הבסיס שמאחורי הכל. משה מניח על השולחן את הנושאים החמים ביותר: רשות וחובה, שכר ועונש, בחירה חופשית, ועוד.

בהמשך להציווי בפרשתנו על מצות ביכורים (וידידי מעשר) כשמגיעים לארץ ישראל (שבזה "השלים משה לבאר את התורה ולחדש כל המצוות אשר צוה אותו ה' כו" מה

שהתחיל "בעשתי עשר חודש באחד לחודש גו' בעבר הירדן בארץ מואב") - חוזר משה לדבר אודות כללות הקיום של כל התורה והמצוות והברית על-זה בין הקב"ה לבני-ישראל:

"היום הזה ה' אלקיך מצוך לעשות את החוקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם ככל לבבך ובכל נפשך וגו'";

...ואחר-כך בהמשך הפרשה - מדובר בארוכה אודות "דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכתוב את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב",

עד לסיום הפרשה ממש: "ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשו".

[ותוכן זה נמשך גם בפרשיות שלאחרי זה (נצבים, וילך, האזינו וזאת הברכה), בהן מדובר (לא על מצוות פרטיות, אלא) אודות הברית על כללות התורה והמצוות וענינים כלליים הקשורים בזה].

פרשת כי תבוא היא אם כן פרשה מכוננת ומחברת: בתחילת הפרשה עוד מופיע חלקו האחרון של 'נאום המצוות', ומיד לאחר מכן, באותה פרשה, מתחיל נאום 'כריתת הברית'.

דברי פתיחה

למרות שגם 'נאום כריתת הברית', עוסק כמובן בשמירת התורה והמצוות, יש הבדל משמעותי בין 'נאום המצוות' ל'נאום כריתת הברית':

הנושא עצמו?

הנושא של כריתת הברית הוא חיזוק המחוייבות הבסיסית של בני ישראל לקב"ה. אם היה צריך לבחור מצווה שתהיה הקדמה לנושא זה, הרי בין תרי"ג המצוות יש כמה שאפשר להגדיר אותם כמצוות 'כלליות':

מצוות האמונה בקב"ה לדוגמא, היא ללא ספק מצווה כללית ומרכזית, שנוגעת בשורש המחוייבות שלנו לקב"ה. כך גם איסור עבודה זרה, אהבת ה' ויראת ה' ועוד. אלו מצוות שאינן מוגבלות לזמן ומקום מסויימים, ולכן ניתן להגדיר אותם מצוות 'כלליות' ויסודיות.

בנוסף לאלו, גם שבת נחשבת מצווה כללית, כיוון שהיא מבטאת את האמונה בבריאת העולם ע"י הקב"ה. כך גם זכירת יציאת מצרים נועדה לחזק את המחוייבות שלנו לקב"ה שהוציא אותנו ממצרים.

אבל מצוות ביכורים היא לכאורה מצווה פרטית לגמרי, אחת מכל תרי"ג המצוות. זו מצווה חשובה ומשמעותית ללא ספק, אבל בסופו של דבר היא מצווה פרטית הכרוכה בשורת מגבלות. במה דווקא היא ראויה לשמש הקדמה ופתיחה לנושא כריתת הברית?

וצריך להבין מהי השייכות בין מצוות ביכורים והברית על קבלת התורה ומצוות - כל התורה ומצוות.

לכאורה ביכורים היא מצווה פרטית אחת בין כל מצוות התורה, הקשורה עם תנאים והגבלות בזמן במקום באיש ובמין [דוקא בארץ ישראל בזמן שבית המקדש היה קיים; דוקא משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל וזמן המובחר שבהם; דוקא מי שיש לו קרקע בארץ ישראל, וקרקע משוכחת; "אין קורין מקרא ביכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג"; ועוד].

מהי השייכות של זה עם "היום הזה ה' אלקיך מצוך גו'" - דקא [-המתייחס] על כל המצוות, שבהן מחוייבים בני ישראל בכל זמן ובכל מקום, כפירוש-רש"י על-הפסוק: "בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם".

כריתת הברית עוסקת במחוייבות עקרונית ובסיסית, שאינה תחומה במגבלות של זמן ומקום. זו התחייבות שרלוונטית תמיד - לכל אדם, בכל מקום ובכל זמן.

מצוות ביכורים לעומתה כוללת שורת מגבלות: מגבלת מקום - החיוב להביא ביכורים חל רק בארץ ישראל. מגבלת זמן - החיוב חל רק בזמן שבית המקדש קיים. ובנוסף, יש זמן מוגבל להבאתם - זמן הבציר, בין חג השבועות לחג הסוכות. מגבלת אדם - החיוב חל רק על מי שיש לו קרקע

'נאום המצוות' מתמקד בסופו של דבר רק בהיבטים מעשיים. הוא יורד לרזולוציות פרקטיות, והדגש הוא על ביצוע מעשי של התורה והמצוות. אפשר להגדיר זאת כעיסוק בפרטים. לעומת זאת 'נאום כריתת הברית', עוסק במהות - משה חוזר לשורשי הדברים, לעצם המחוייבות העקרונית, לבסיס הראשוני ביותר.

זו הסיבה לכך שמשה חילק בין שני הנאומים: העיסוק בפרטי המצוות הוא חשוב מאוד, אבל בסופו של דבר יש כאן ירידה למטה - לעולם המעשה הארצי. הפוקוס הוא על היבטים פרקטיים ומעשיים בלבד. לעומת זאת כריתת ברית היא מעמד שנועד לרומם את בני ישראל ולהרים אותם מעבר למגבלות העולם.

לאור זאת, היה לכאורה ראוי יותר, לפצל את שני הנאומים גם בין פרשות שונות: פרשת ביכורים היתה צריכה להופיע אולי בסיום פרשת כי תצא, בהמשך לשורת המצוות המופיעה שם. ואילו פרשת כי תבוא היתה צריכה לפתוח בנושא החדש של כריתת הברית.

אך בפועל, מצוות ביכורים מופיעה בתחילת פרשת כי תבוא. כלומר, למרות שרוב הפרשה עוסקת בנושא הבא - בנאום כריתת הברית, הרי דווקא הפתיחה שלה לכאורה עדיין נטועה מאחור - בנאום המצוות.

כמובן, שסדר זה לא נקבע באקראי. העובדה שמצוות ביכורים פותחת את הפרשה העוסקת בכריתת הברית, אינה במקרה. מן ההכרח לומר שמצוות ביכורים היא הקדמה לנושא כריתת הברית בין הקב"ה לעם ישראל:

כיון שהציווי והברית על כללות התורה-ומצוות בא בהמשך אחד מיד לאחר מצוות ביכורים, יש לומר שישנה שייכות תוכנית ביניהם (כידוע הדיוק בכל עניני התורה, גם בסדר התורה).

ויתירה מזה: הברית על כללות תורה-ומצוות נאמרה באותה פרשה עם מצוות ביכורים, והתחלת הפרשה היא בענין זה (ביכורים) - שהתחלה (של כל דבר, אפילו בלשון בני אדם, ועל-אחת-כמה-וכמה בקדושה ותורה) היא הקדמה ויש לה שייכות להמשך הענין.

אם נפרק את הפרשה למספרים, הרי פרשת כי תבוא כוללת 122 פסוקים. מתוכם, 15 הפסוקים הראשונים עוסקים במצוות ביכורים וידידי מעשר. שאר 107 הפסוקים עוסקים בכריתת הברית. זאת אומרת שהנושא העיקרי של הפרשה הוא כריתת הברית, ומצוות ביכורים מהווה הקדמה ופתיחה לנושא זה.

הקדמה ייחודית

וכאן נשאלת השאלה: מה הקשר בין ההקדמה לבין

משוכחת בארץ. מגבלת סוג - החיוב חל רק על שבעת המינים, ומתוכם יש להביא רק את הפירות המובחרים. במה אם כן מהווה מצוות ביכורים הקדמה מתאימה לנושא כריתת הברית?

להיות ביכורים

כדי להבין כיצד מצוות ביכורים מהווה הקדמה מתאימה ביותר לכריתת הברית, עלינו להעמיק בהיבט הפנימי של מצווה זו:

בפסוקים שונים, מכונים בני ישראל בשם 'ביכורים' ו'ראשית תבואתה', כביטוי לחשיבותם. אלא שכינוי זה דורש ביאור: הרי ביכורים הם הפירות הראשונים שגדלו - כיצד מתאים הדבר ככינוי לבני ישראל, שלכאורה נוצרו בשלב מאוחר ומתקדם של הבריאה?

התשובה היא שהקדימות של בני ישראל אינה בזמן, אלא ביעוד שלהם: בסדר הבריאה בפועל, נבראו בעלי החיים לפני האדם, ועם ישראל נוצר בכלל שנים רבות לאחר מכן. אבל כאשר מתבוננים במטרת הבריאה, כאן בני ישראל הם המטרה ותכלית של הכל. כל העולם נברא רק בשבילם.

עיקרון זה מופיע במדרש האומר ש"מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר" - כאשר הקב"ה התחיל 'לתכנן' כביכול את בריאת העולם, היתה המחשבה הראשונה שלו על עם ישראל:

חז"ל אומרים שבני-ישראל נקראים "ביכורים", כמו-שכתוב "כביכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם", ו"קדש ישראל לה' ראשית תבואתה", כי כשם ש"ביכורים" (מלשון בכור) הם "ראשית פרי האדמה", ו"קדמו ביכורים לכל" - כך בני-ישראל הם "ראשית" העולם - לפני ולמעלה מכל מה שנברא - "מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר".

וכמאמר-חז"ל על-הפסוק "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ", שהעולם נברא "בשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה".

מדובר בהנחת יסוד חשובה, שמשפיעה על התפיסה הכללית ביחס לעולם:

במבט חיצוני, 'העולם' הוא גורם בעל כח משמעותי ומלא עוצמה, התרחשויות סוערות, מאבקים ואינטריגות. בני ישראל הם אחוז קטן ולא משמעותי מתוך העולם, והיכולת שלנו להשפיע עליו ולשנות אותו, כמעט לא קיימת.

אבל במבט פנימי, בני ישראל הם השורש והבסיס של כל הבריאה, וכל העולם נברא בשבילם ובהתאמה אליהם -

במטרה שהם ישפיעו עליו ויביאו אותו לתיקונו.

עיקרון זה נכון לא רק ביחס ל'עם ישראל' בכללותו, אלא גם ביחס לכל אחד מאיתנו:

וזה שייך לא רק לכללות נשמות ישראל למעלה או כללות עם ישראל למטה, אלא לכל-אחד-ואחד פרטי מישראל למטה, אנשים נשים וטף, כמאמר-חז"ל: "כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם", כל יהודי צריך לומר שהעולם נברא בשבילו.

האמירה "בשבילי נברא העולם" לא נועדה לגרום לנו גאווה, אלא בדיוק להיפך - להבהיר לנו את המחויבות שלנו. כל אחד מאיתנו צריך לחיות מתוך תודעה של שליחות, בידיעה שכל העולם מוטל על כתפיו. איננו יכולים להתנער מהמשימה שהוטלה על כתפנו ולהשאיר אותה למישהו אחר. כל אחד מאיתנו צריך לומר לעצמו "בשבילי נברא העולם" - עלי הוטל התפקיד ואני זה שנדרש לתקן את העולם.

הקדמה חשובה

נרחיב עוד בעניין זה: ישנן שתי גישות לקיום התורה והמצוות: הגישה הראשונה הוא שאנחנו עבדים של הקב"ה ונבראנו בשביל לעשות את רצונו. מדובר בחובה שהוטלה עלינו, ללא דרך להתחמק ממנה, ובהתאם להתנהגות שלנו נקבל שכר או עונש. זו היתה הגישה הרווחת לפני התגלות החסידות - קיום התורה והמצוות נתפס ככורח שנכפה עלינו, ועבודת ה' נעשתה מתוך תחושת כיווץ ובחוסר שמחה.

אבל ישנה גישה מרוממת יותר, אותה הנחילה תורת החסידות: החסידות עוסקת רבות במעלתם של ישראל ובשורש הגבוה של נשמתם, ומדגישה את עובדת היותו של כל יהודי "חלק אלוהי ממעל ממש". בהתאם לכך ברור שאיננו סתם עבדים נרצעים שקיבלו משימה בכפיה, אלא חלק מהקב"ה עצמו שנשלח להאיר גם את העולם באור האלוהי. גישה זו מאפשרת לנו לראות בעבודת ה' שליחות משמחת ומרוממת.

הגישה החסידית מלמדת אותנו שאנחנו לא אנשים רגילים שחיים בעולם. למעשה איננו קשורים כלל לעולם הגשמי. כאן לא המקום הטבעי שלנו. יש לנו שורש רוחני נעלה, אצל הקב"ה בכבודו ובעצמו.

בהמשך לכך, יש נושא מרכזי ומהותי שהגישה החסידית משנה את היחס אליו מן הקצה אל הקצה - היחס לענייני העולם הגשמי:

ללא החסידות, העיסוק בעניינים גשמיים נתפס כהתרחקות מהקב"ה. כאשר אנו אוכלים, שותים וישנים - איננו נמצאים בעולם הרוחני, אלא בעולם הגשמי. כאן אנו משתווים לשאר הנבראים שחיים בעולם ואין לנו מעלה

על פניהם.

אבל הגישה החסידית הופכת את הקערה על פיה: דווקא העיסוק בעניינים גשמיים הוא החידוש הגדול שהנשמה יכולה לחולל. התמקדות בלעדית בעולם הרוחני ובתורה ותפילה - מפספסת את השליחות העיקרית, שהיא להאיר את העולם הגשמי. לעומת זאת כאשר יהודי אוכל, שותה, ישן או מטייל, ועושה זאת בכוונה לקבל כח לעבוד את ה' - הוא מקדש ומאיר גם את העולם הגשמי וחומרי ומחבר אותו לקב"ה.

וזה בדיוק החידוש של מצוות ביכורים: אם נשים לב, מי שמגיע לבית המקדש עם הביכורים, אינם ראשי הישיבות והרבנים, אלא דווקא החקלאים ואנשי העמל. במצוות הביכורים הם מחברים את עבודת הכפיים הגשמית אל הקב"ה. מצווה זו מבטאת את מעלתו המיוחדת של עם ישראל, העם הנבחר, שהם 'שייכים' במהותם לקב"ה. ולכן, גם הגשמיות שלהם היא עניין קדוש ונעלה. אפילו כאשר הם מתעסקים בעניינים גשמיים - זהו חלק בלתי נפרד מהמשימה הרוחנית¹.

בקיום מצווה זו, אנו מוכיחים שגם אחרי שהנשמה ירדה לעולם - היא לא הפכה להיות כמו כולם, אלא שומרת על החיבור שלה לקב"ה:

על ידי קיום מצוות ביכורים, מגלים למטה בעולם-הזה התחתון, איך שבני-ישראל (בהיותם נשמות בגופים) הם "ביכורים" ("ראשית") דכל העולם, שבשבילם נברא

1. בנושא זה ישנה אריכות גדולה בשיחה. כאן הבאנו רק את נקודת העניין הנדרשת להבנת התשובה.

העולם.

כעת נוכל להבין מדוע מצוות ביכורים היא ההקדמה הראויה ביותר למעמד כריתת הברית: לפני שמה מבקש מעם ישראל לברית עם הקב"ה, הוא פותח בהקדמה חשובה, שמסבירה מה בעצם קורה כאן, מה משמעותו של האירוע, ומה סוג הקשר בין בני ישראל לקב"ה: בני ישראל הם "ביכורים", שבשבילם נברא כל העולם, ותפקידם להאיר גם את העולם הגשמי:

מזה מוכן הענין הכללי במצות ביכורים שמקשר אותה עם כללות התורה-ומצוות:

ביכורים מגלים את התכלית דקיום כל התורה ומצוות - שאצל יהודי, גם כפי שהוא נמצא נשמה בגוף בעולם-הזה הגשמי, יורגש בגלוי שהוא "ביכורים" ("ראשית" של כל העולם) - בהיותו דבר אחד עם הקב"ה, "לפני הוי' אלקיך", "ישראל וקודשא-בריך-הוא כולא חד".

ללא הקדמה זו, ניתן היה להתייחס לכריתת הברית ולהתחייבות שלנו לקיום המצוות, כהכרח ואילוץ שנכפה עלינו בליט ברירה. אבל ההקדמה שופכת אור חדש על משמעותו של המעמד - בני ישראל הם חלק מהקב"ה ונעלים מכל העולם הגשמי. כל תפקידם הוא להביא את הנוכחות האלוקית גם לעולם הגשמי.

בשום אופן לא ניתן היה לדלג על הקדמה זו ולגשת ישירות לכריתת הברית. זו הקדמה נחוצה והכרחית, שבלעדיה כל כריתת הברית היתה מאבדת את נשמתה.